

Уляна Фенц

слухач магістерської програми

Науковий керівник: к.е.н., доцент Белова І. М.

Тернопільський національний економічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

На сьогоднішній день, мале підприємництво справедливо посідає одне з чільних місць у формуванні власного механізму саморозвитку ринку, оскільки в умовах фінансово – економічної кризи, обмеження фінансових ресурсів насамперед суб'єкти підприємництва, які не потребують великих стартових інвестицій, спроможні за певної підтримки найшвидше і найефективніше розв'язати проблеми монополізації, стимулювати розвиток економічної конкуренції, мобілізувати крупні фінансові і виробничі ресурси населення, сприяти розв'язанню соціальних завдань. Створюючи нові робочі місця, підприємництво сприяє якісному зростанню місцевих та Державного бюджетів через збільшення податкових надходжень від розширення кола платоспроможних платників. Реагуючи на зміни економічної кон'юнктури більш мобільно і ефективно, малий бізнес швидше пристосовується до нових умов, він здатний оперативнo перебудовувати виробничий процес, налагоджувати виробництво нової номенклатури продукції, залучаючи при цьому різні соціальні верстви, включаючи тих, хто з різних причин втратив роботу, звільнених у запас військовослужбовців, молодь, жінок, працездатних пенсіонерів та інших осіб, для яких соціальна допомога вкрай необхідна [6,с.86]. Тому мале підприємництво можна вважати своєрідним "сектором виживання", що особливо актуально за обставин сучасної економічної ситуації у країні.

Розглядаючи структуру сучасної економіки, слід відзначити в ній важливе місце малого, середнього та великого підприємництва. Відмінності між цими трьома видами підприємництва зумовлені різним рівнем суспільного розподілу праці, вибором технологічного типу виробничого процесу, характером спеціалізації та усупільнення виробництва. Мале підприємництво, на відміну від середнього і великого, є вихідним, найбільш численним, а отже і найбільш поширеним сектором економіки [8, с.24].

Вчений Я.А. Жаліло відзначає доцільність включення малого підприємництва у реалізацію загальної стратегії економічного зростання країни, з чим не можна не погодитися [13,с.19].

Сформоване в країні ставлення до підприємницької діяльності, сама підприємницька активність і прагнення окремих людей до здійснення бізнесової діяльності виступають базисом потенціалу малого підприємництва. Відношення до підприємництва відображає загальне ставлення населення до підприємців та підприємницької діяльності. Якщо в країні є люди, які можуть не тільки передбачити нові бізнес-можливості, але і володіють необхідними знаннями і досвідом, то це значно впливатиме як на рівень потенціалу малого підприємництва, так і сприятиме досягненню економічного зростання країни в цілому. Ставлення до підприємництва в суспільстві впливає на підприємницьку активність, і навпаки - імідж успішних підприємців сприяє позитивному відношенню населення до підприємницької діяльності. Рівень підприємницької активності, ефективність використання потенціалу малого підприємництва в майбутньому буде тоді вищим, коли сьогодні буде більше бажаючих створити свій власний бізнес, носіїв підприємницьких ідей, новаторів, спроможних до виробництва нових продуктів для задоволення індивідуальних потреб конкретних споживачів.

Саме підприємницька поведінка індивідуума, який створює бізнес та управляє ним, являється підґрунтям підприємницького потенціалу. При цьому можна говорити про перший рівень структури потенціалу малого підприємництва – «підприємницький потенціал людини», під яким розуміється сукупність різних якостей людини, які дозволяють йому брати участь в підприємницькій діяльності, реалізовувати підприємницькі ідеї для досягнення дохідності його діяльності та особистого розвитку [10, с.24].

Разом з цим, і підприємець, діючи в реальних соціально-економічних умовах, не зможе повністю реалізувати свої підприємницькі ідеї без адекватних умов, відповідного правового, економічного, інфраструктурного забезпечення. В якості системної сукупності таких умов виступає підприємницьке середовище, ступінь сприятливості якого визначається впливом значної кількості різноманітних факторів. До основних таких факторів слід віднести політико-правові, економічні, інституціональні, науково-технічні, інформаційні, соціальні [12,с.232].

Оскільки первинним середовищем формування і реалізації потенціалу малого підприємництва, є домогосподарство, то слід виділити другий рівень – «підприємницький потенціал домогосподарства». Формування в суспільстві позитивного іміджу підприємницької діяльності значною мірою залежить від ціннісних установок, матеріального благополуччя та мотиваційних орієнтирів у сім'ї. В межах домогосподарства створюються матеріальні та духовні передумови розвитку підприємницької діяльності, тобто, саме на цьому рівні закладаються засади виникнення підприємницької ідеї, пошук шляхів її успішної реалізації. Подальше використання підприємницького потенціалу членів домогосподарства може ефективно реалізовуватись як в межах сімейного підприємства, так і бути складовим елементом потенціалу будь-якої іншої фірми, організації, підприємства. Являючись більш широким поняттям порівняно з «підприємницьким потенціалом людини», підприємницький потенціал фірми, підприємства виступає сукупністю підприємницьких потенціалів всіх їх працівників. Це дозволяє відокремити третій рівень – «підприємницький потенціал підприємства (фірми)».

До основних властивостей і закономірностей формування підприємницького потенціалу слід віднести:

- взаємозв'язок і збалансованість елементів потенціалу, які мають функціонувати одночасно і в сукупності;
- альтернативність елементів потенціалу, які можуть в тій, чи іншій мірі замінювати один одного;
- динамічність формування потенціалу, що унеможливує його визначення шляхом механічного додавання складових елементів;
- підприємницький потенціал може самостійно трансформуватися з появою нових складових елементів;
- гнучкість, адаптивність та стійкість потенціалу, що сприятиме збереженню його цілісності при здійсненні зовнішніх впливів; тощо [12, с.232].

Більшість дослідників виділяють такі основні види потенціалів: кадровий, науково-технічний, фінансовий, виробничий або інвестиційний, інформаційний [7]. Вітчизняні науковці Бутенко А.І, Лазарева Є.В., Шлафман Н.Л. у складі підприємницького потенціалу виділяють ще соціально-політичну, адаптаційну, інноваційну складову [5, с.67]. В структуру підприємницького потенціалу вони вносять інтеграційний потенціал, який характеризує можливість суб'єктів МП переборювати політичні, адміністративні, економічні перепони, відтворювати коопераційні зв'язки та формувати нові з врахуванням прогресивних зрушень в суміжних галузях, та ін. Інші дослідники О.І. Комов, В.Г.Шуметов додатково виділяють організаційно-структурну, соціально-демографічну компоненту потенціалу малого бізнесу регіону [14].

Серед сукупності факторів впливу на підприємницький потенціал регіону, Корнева Є.В. відокремлює такі види факторів: природно-ресурсний, фінансовий, інформаційний, людський, науково-технічний. Крім цього, вона виділяє фактори, як умови реалізації підприємницького потенціалу, а саме: економічна ситуація, рівень державної підтримки підприємництва, нормативно-правова база, науково-технічні умови [15].

Погляди іноземних вчених в рамках проекту «Програма індикаторів підприємництва» відображають узагальнений підхід до визначення факторів впливу на підприємницьку активність, основними серед яких визначені:

- нормативно-правове забезпечення та регулюючі рамки, що включають діюче законодавство, регулювання процедур початку і здійснення підприємницької діяльності, оподаткування, ринку праці і соціального захисту;
- кон'юнктура ринку, що передбачає антимонопольне законодавство, ринкову конкуренцію, наявність державних замовлень на виробництво конкурентоспроможної продукції;
- доступність джерел фінансування за рахунок лізингу, банківського кредитування, венчурного капіталу, можливостей бізнес-ангелів;
- стан інноваційної діяльності та рівень впровадження інновацій, наявність науково-дослідних центрів та технологічної кооперації в підприємницькому середовищі;
- рівень підприємницьких можливостей у вигляді розвитку бізнес-освіти, підприємницької інфраструктури, рівня міграції науково-технічних кадрів, тощо;
- соціально-культурні фактори, до яких відносяться рівень сприйняття суспільством підприємницької діяльності, її ризику, рівень освіти та можливість її використання для розвитку підприємницького середовища, тощо.

Отже, підприємницький потенціал формується у конкретних умовах зовнішнього і внутрішнього середовища, під впливом певних факторів та чинників. Виявлення і дослідження впливу зовнішніх факторів і внутрішніх закономірностей малого підприємництва включає такі два основні напрями:

1) дослідження зовнішніх факторів, які впливають на господарювання суб'єктів малого підприємництва;

2) дослідження внутрішніх можливостей суб'єктів малого підприємництва з врахуванням внутрішньогосподарських зв'язків і закономірностей його функціонування [12, с.231].

Слід відзначити, що одним з найважливіших зовнішніх факторів впливу на структурну динаміку малого бізнесу та особливості його функціонування виступає податкова політика. Податки відіграють важливу роль в механізмі державного регулювання господарської діяльності. Від ефективності системи оподаткування залежать темпи розвитку малого підприємництва, частка виробництва малого бізнесу у валовому внутрішньому продукті країни, рівень зайнятості населення в цьому секторі економіки, тощо.

На жаль, на сьогодні саме недосконала податкова система є однією із головних перешкод для активізації підприємницького сектору та підвищення його потенціалу. На нашу думку, неузгодженість та нестабільність податкового законодавства, значна кількість і частота внесення змін та доповнень до нормативно-правових актів негативно впливають на результативність підприємницької діяльності, знижують інвестиційну привабливість суб'єктів малого і середнього бізнесу. Дослідження оцінки податкової ефективності програм підтримки малого бізнесу показало, що вона є малоефективною, що в свою чергу вимагає прийняття заходів щодо вирішення проблем податкового стимулювання суб'єктів малого і середнього бізнесу [9, с.236].

Варто відзначити, що в умовах національної економіки підприємства майже не мають можливості залучати кредитні фінансові ресурси через високу їх вартість, тому вони змушені розраховувати тільки на власні кошти, тобто на нерозподілений прибуток, амортизаційний фонд, тощо. Сприятлива податкова політика, як важливий фактор впливу макросередовища на реалізацію потенціалу малого підприємництва, дозволить збільшити оборотні кошти підприємств, буде сприяти акумулюванню та спрямуванню коштів на оновлення їх матеріально-технічної бази, що збільшить обсяг та рівень конкурентоспроможності виробленої ними продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Саме активізація інноваційного підприємництва, реінвестування у виробництво, оновлення або модернізацію основних фондів потребують дієвої державної підтримки [11, с.499]. Забезпечення стимулюючої ролі податкової амортизації в оновленні основних фондів шляхом використання принципу прискореної амортизації надасть можливість підвищити конкурентоздатність вітчизняної продукції та вивільнити додаткові кошти для підвищення її виробництва, в тому числі, і підприємствами малого бізнесу.

Матеріальною основою формування і реалізації потенціалу малого підприємництва є різноманітні фонди фінансових ресурсів, які створюються і використовуються з метою фінансового забезпечення процесу розширеного відтворення суб'єкта господарювання, вирішення соціальних потреб працівників [20, с.327]. Характерними особливостями організації фінансів суб'єктів малого підприємництва являється те, що величина стартового капіталу при його створенні є незначною, а потім досягається висока оборотність капіталу в основному за рахунок використання прямих зв'язків, спрощених і вдосконалених форм організації промислового виробництва, максимального наближення виробництва до споживачів продукції, тощо. Разом з цим, такі фактори, як вразливість від несприятливих макроекономічних умов, можливість освоєння невеликих сегментів ринку обумовлюють низький рівень доходів малих підприємницьких структур та їх нестабільність [4, с.70].

В умовах складного економічного стану малий бізнес не завжди може передбачити рівень своїх доходів, можливі наслідки виходу з тієї чи іншої негативної ситуації. Якщо інколи величина збитків є незначною для великого підприємства, то для малого товаровиробника є руйнівною і може призвести до припинення його діяльності. Тому фінансова підтримка суб'єктів малого підприємництва з боку держави виступає одним із головних чинників розвитку малих форм господарювання [4, с.75].

Важливими елементами системи державної фінансової підтримки виступає спеціальне фінансування, пільгове кредитування та гарантування позик, пільгове оподаткування та особливий порядок амортизації, тощо. Ці та інші заходи фіскальної та грошово-кредитної політики держави сприяють більш ширшому використанню як внутрішніх фінансових ресурсів так і дають можливість доступу до зовнішніх джерел фінансування. Зокрема, з метою врегулювання питання кредитно-гарантійної підтримки розвитку малого і середнього підприємництва, в тому числі і інноваційного, були прийняті Постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання надання суб'єктам малого та середнього підприємництва кредитногарантійної підтримки» (від 27.01.2010 р.), «Про утворення

Державної інноваційної небанківської фінансово-кредитної установи "Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу» (від 12.12.2011 р.) [16].

Основною метою формування інфраструктури підтримки малого підприємництва з точки зору держави, є створення умов для ефективного впровадження діяльності суб'єктами господарювання, створення нових робочих місць, збільшення обсягів виробництва та усунення диспропорційності у розвитку регіонів за рахунок вирівнювання економічного потенціалу. Як свідчать реалії, на сьогодні відсутні чітко сформульовані напрями (пріоритети) державної підтримки малого підприємництва на регіональному рівні, тобто які б враховували особливості кожної області [18].

До внутрішніх факторів, які мають вплив на формування і ефективність використання потенціалу малого підприємництва відносяться такі, що відображають внутрішні особливості малого підприємства, як суб'єкта національної економіки. Внутрішнє середовище функціонування малого підприємництва характеризується сукупністю багатьох функціональних сфер, які можуть бути умовно об'єднані в три складові: управлінська, виробнича, ресурсна сфери [12, с.232].

Іншим внутрішнім фактором впливу на потенціал малого підприємництва, являються інформаційні можливості фірм і компаній щодо використання і оновлення інформаційних ресурсів у процесі формування і управління підприємницьким потенціалом. При цьому інформаційні ресурси виконують декілька функцій, а саме: виступають зв'язуючим ланцюжком всіх складових підприємницького потенціалу у єдину результативну систему, сприяють підвищенню продуктивності праці зайнятого персоналу у підприємницькій діяльності, забезпечують удосконалення структури потенціалу та ефективності використання всіх його елементів.

Одним з найважливіших внутрішніх факторів впливу на потенціал малого підприємництва, залишається фінансова спроможність підприємців до активізації підприємницької діяльності. Внутрішні джерела їх фінансових ресурсів є стабільними за походженням, але обмежені вартістю і строками використання устаткування, швидкого обороту грошових коштів [17, с.344]. Використання кредитних ресурсів внаслідок інфляції, спаду виробництва, відсутності стабільності в податковій та грошово-кредитній політиці унеможливує їх використання малим бізнесом, хоча в умовах ринкової економіки кредитування є головною, провідною формою фінансового забезпечення. Саме реальні труднощі з фінансуванням є чи не найголовнішою проблемою сьогодення для вітчизняного малого бізнесу.

Отже, проведене дослідження факторів та умов формування і використання підприємницького потенціалу дозволяє зробити певні висновки про те, що він формується у конкретних умовах зовнішнього і внутрішнього середовища; серед характерних чинників зовнішнього середовища визначено такі: нормативно-правова і законодавча база України, рівень науково-технічного прогресу, рівень економічного розвитку країни, стан інфраструктурного забезпечення, взаємовідносини з постачальниками сировини і комплектуючих, стан ринку праці, діяльність місцевих органів влади, ставки банківського процента та рівень інфляції, дієвість економічних інструментів екологічного розвитку, соціокультурні фактори; внутрішнє середовище малого підприємництва характеризується сукупністю багатьох функціональних сфер, основними з них визначено управлінська, виробнича, ресурсна сфери.

На сьогоднішній день, мале підприємництво є невід'ємною складовою світового господарства і на відміну від середнього і великого, є найбільш масовим, гнучким і найбільш поширеним сектором ділової активності. Розвиток сектора малого бізнесу сприяє усуненню диспропорцій на окремих товарних ринках, впровадженню у виробництво новітніх досягнень науки і техніки, підвищенню обсягів виробленої продукції і наданих послуг, створенню додаткових робочих місць і запобіганню відтоку працездатного населення, що виступає передумовою забезпечення стійкого економічного зростання.

Список використаних джерел

1. Белова І.М., Семенишена Н.М., Мельничук О. Генезис становлення облікової системи малих підприємств в Україні. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2019. № 1-2. С. 26–48.
2. Белова І.М., Семенишена Н.В. Контент-аналіз дефініцій облікової політики інституційних одиниць та підходів до її формування. Подільський вісник : сільське господарство, техніка. економіка. 2018. Вип. 28. С. 187–193.
3. Бруханський Р. Ф. Бухгалтерський облік : підручник. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 480 с.

4. Бутенко А.І., Лазарева Є.В. Сараєва І.М. Методологічні аспекти визначення підприємницького потенціалу регіону. Потенціал малого підприємництва в парадигмі сталого розвитку регіонів України: матеріали наук.-практ. конф.: ІПРЕЕД НАН України Одеса: Інтерпрінт, 2012. С. 18 – 19.
5. Варналій З. С. Державна регуляторна політика в сфері малого підприємництва: монографія. К. : НАН України. Ін-т екон. прогнозув., 2002. 104 с.
6. Варналій З. С. Стан, проблеми та перспективи податкового стимулювання суб'єктів підприємництва в умовах дії Податкового кодексу України. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. 2013. Вип.148. С. 11- 15.
7. Васильєв О.В. Методологія і практика інфраструктурного забезпечення функціонування і розвитку регіонів України: монографія. Харків: ХНАМГ, 2007. 341 с.
8. Верхошенских Е.Б. Проблемы и факторы, влияющие на предпринимательскую среду. URL: <http://www.econ.asu.ru/pdf/confYprConsult2/verchoshenskih.pdf>
9. Горский А. А. Динамическая модель процесса производства, хранения и сбыта продукта ежедневного спроса. Известия РАН. Теория и системы управления. 1998. Вип.1. С.144-148.
10. Гришина Н.В. Фактори і умови формування та реалізації потенціалу малого підприємництва. Вісник Хмельницького національного університету: зб. наук. праць. Хмельницький, 2013. Вип. 5, Т. 1. С. 231 – 235.
11. Данилків Х. Економічна сутність та роль малого підприємництва в умовах розвитку ринкової економіки. Формування ринкової економіки в Україні. 2013. Вип. 29. Ч. 1. С. 126- 133.
12. Дропа Я. Б. Підприємництва діяльність та агробізнес: Підручник / За ред. Основні джерела фінансово-кредитного розвитку малого підприємництва. Економічний простір. 2011. Вип.52/2. С. 161-173.
13. Корж Н.В. Проблеми регіонального економічного розвитку в контексті ринкових реформ. Режим доступу: <http://intkonf.org/korz-nv-ken-bondarchuk-s-problemiregionalnogo-ekonomichnogo-rozvitku-v-konteksti-rinkovih-reform/>.
14. Мэнкью Н.Г. Принципы экономики: пер. с англ. СПб.: Питер Ком., 1999. 784 с.
15. Отенко И. П. Механизм у правления потенциалом предприятия : на уч. изд., Х.: Изд-во ХГЭУ , 2003. 220 с.
16. Постанова КМ № 570 від 31.05.2012 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/570-2012-%D0%BF>
17. Про перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності: закон України, Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2005. Вип.48. Ст.483.
18. Реліна І.М. Підприємницький потенціал: методологія оцінки та управління. Вісник Української академії державного управління при Президентіві України. 1998. № 2. С. 262-271.
19. Спільник І. В. Аналіз розвитку підприємства як економічної системи. Обліково-аналітичне і організаційно-правове забезпечення діяльності підприємств в умовах інституційних трансформацій: монографія / Р.Ф. Бруханський, П.Р. Пуцентейло [та ін.]. Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2017. С. 206 – 219.
20. Хейне Пол. Экономический образ мышления. М.: Изд-во «Дело» при участии изд-ва«Catalax», 1993. 704 с.